

УДК 339.54

Іващук І. О.,*кандидат економічних наук, докторант кафедри міжнародних фінансів Тернопільського національного економічного університету*

ОЦІНКА АКТИВНОСТІ КРАЇН У МИТНОМУ ПРОСТОРИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ МИТНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті доведено необхідність оцінки митної активності країн у митному просторі в умовах змінного середовища. Запропоновано параметричні характеристики основних аспектів митної активності країн в глобальному просторі. За допомогою модуля MarSpline проведено оцінку впливу окремих чинників на ВВП на одну особу для країн-членів СОТ. Визначено силу впливу кожного з факторів.

Ключові слова: митний простір, митне середовище, митний клімат, міжнародна торгівля, активність країн, ефективність митного управління, відкритість до багатосторонньої торгівлі.

Evaluation necessity of the countries' duty activity in the duty space of the changeable environment is proved. Parametric characteristics of the main aspects of the countries' duty activity in the global environment are suggested. Influence evaluation of some factors on GDP per person for members of WTO was pursued with the usage of module MarSpline. Power influence of every factor is estimated.

Key words: duty space, duty environment, duty climate, international trade, activity of countries, efficiency of duty regulation, openness to many-sided trade.

Постановка проблеми. Інституційні зміни у регулюванні міжнародної торговельної співпраці країн у середині та наприкінці ХХ ст. докорінно змінили систему принципів, закономірностей та інструментів впливу на їхню активність у глобальному просторі. Одне із чільних місць у новій системі відводиться питанням розробки стратегії митної політики та її втіленню на практиці, що є вкрай актуальними, оскільки вони охоплюють усі їхні ключові моменти генезису та функціонування у глобальному просторі. Світова економіка переживає сьо-

годні значні труднощі через посилення кризових явищ, які отримавши початок із фінансового сектору, впливають на реальний. Наслідки кризи охопили всі без винятку країни, проте окремі з них, з огляду на економічний розвиток, змогли задіяти нагромаджений економічний потенціал, щоби забезпечувати в майбутньому хоча б мінімальні темпи економічного зростання. Криза ліквідності трансформувалася у кризу фінансову, іноземного інвестування та міжнародної торгівлі, особливо наприкінці 2008 року. За прогнозами очікується падіння світової торгівлі товарами в межах 6-9%, в тому числі й зменшення обсягів прямих іноземних інвестицій. На нашу думку, ці сфери економічних відносин, які сприяли відкритості національних економік в останнє десятиліття, найбільше відчують наслідки світової кризи, адже, наприклад, експорт країн, що розвиваються у 1995 р. становив близько $\frac{1}{4}$ ВВП, тоді як у 2007 більше $\frac{1}{2}$ ВВП. Тому зменшення експорту з таких країн при зниженні зовнішньої фінансової допомоги є прямою загрозою їхньому економічному розвитку, що відповідно супроводжується зменшенням виробництва, доходів населення, безробіттям, а відтак – зростанням бідності.

В останні роки для країн, що розвиваються, міжнародна торгівля була чи не єдиним способом подолання бідності, а їх участь у світовій торгівлі – основою стратегії економічного розвитку. Але за умов змінності економічного середовища такі країни не спроможні будуть мобілізувати необхідні для відновлення ресурси, крім того, за умови скорочення фінансування програм розвитку міжнародними економічними організаціями та розвиненими країнами [1]. У цьому контексті вкрай важливо для збереження активності країн у глобальному просторі сформувати належне митне середовище для підтримання та продовження розвитку торговельних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні у наукових дослідженнях позиціонування країн у глобальному просторі акцент здебільшого робить на визначенні основних проблемних питань глобалізації, її впливу на економічний розвиток країн, в тому числі й торгівлю. Разом з тим, окремі аспекти реалізації митних інтересів країн, питання стратегії розвитку національної митної політики в контексті процесів глобалізації розкриваються у роботах вітчизняних вчених: І. Г. Бережнюка, А. Д. Войцешука, О. П. Гребельника, І. Й. Гладій, М. М. Каленського, П. В. Пашка, Є. В. Савельєва, А. С. Філіпенка, С. І. Юрія та інших. Проте, незважаючи на певні наукові доробки, недостатньо розробленими, на наш погляд, є питан-

ня митної взаємодії країн та узгодження їхніх інтересів із врахуванням власного потенціалу та вимог міжнародних організацій, зокрема у напрямку формування сприятливого митного середовища.

Мета і завдання дослідження. Тому основною метою цієї статті є оцінка митного середовища країн як факторної системи формування митного клімату з метою виявлення основних чинників, що можуть впливати на зростання активності країни у глобальному просторі. Оцінка активності країни в митному просторі дозволить розробити оптимальні стратегії її поведінки, та в її основу мають бути обрані ті характеристики, які найбільш повно відображають таку активність на усіх рівнях реалізації митної доктрини. Такий підхід зумовлений динамічністю процесів митної взаємодії країн, необхідністю врахування національних особливостей побудови митної системи, адаптивністю світових норм та стандартів до змінних параметрів соціально-економічного розвитку країн.

Виклад основного матеріалу. Щодо розмежування понять “митна активність” та “активність країни в митному просторі”, то зазначимо таке. Коли розглядаємо змістовне значення слова “активність”, то під ним розуміємо діяльність у певних процесах та здатність до взаємодії. Митна активність суб’єктів відображає відносини, що склалися безпосередньо між ними в митній сфері, тобто при встановленні митних обмежень, митних формальностей, тоді як активність країни в митному просторі є значно ширшим поняттям, бо характеризує відносини не лише в митній сфері, але й відображає процеси, що мають місце в інших сферах, наприклад, торговій, податковій, міграційній. Структурно основні аспекти активності країн в митному просторі пропонуємо розглядати в таких проекціях: торговій, регулюючій (інституційній та логістичній), фіскальній, захист національної економіки, що проявляється на трьох рівнях митної доктрини: національному, регіональному на глобальному (рис.1).

Щодо розуміння рівнів активності, ми погоджуємося з думкою В.В. Століна, який їхню суть зводить до такого: “1) кожний із рівнів розвитку того чи іншого процесу або структури є необхідним для наступного; 2) кожний із рівнів має власну “природу”, тобто формується суттєво відмінними зв’язками; 3) кожний із нижчих рівнів є умовою розвитку вищих; 4) вищі рівні управляють нижчими; 5) іманентний розвиток кожного рівня не припиняється із розвитком вищого” [2].

Рис. 1. Модель структури активності країни у митному просторі

Щодо циклічності активності країн, то вона не є постійною як у часовому вимірі, просторовому, так і за ступенем прояву. Пропонуємо лише три її фази (підйому, спаду, відновлення) з таких причин. По-перше, активність у межах простору не має так званого “пікового” значення, досі були відсутні дослідження щодо числового виміру активності. По-друге, взаємодія країн у митному просторі формується під впливом сукупності чинників, що торкаються різних сфер соціально-економічних відносин. По-третє, активність у митному просторі є мобільним явищем та здатна до швидкої трансформації, тому тривалість циклів різна для різних країн.

Основні завдання оцінки активності країн полягають у такому: сформувані систему показників, які впливають на зміну активності країни у глобальному просторі; вибір та формування інформаційної бази для дослідження; відбір показників, ідентичних для усієї вибірки країн; проведення оцінки; висновки та розробка пропозицій.

Активність країн у митному просторі включає такі аспекти із відповідними характеристиками (рис. 2). Однак, така глобальна система з позицій як охоплення країн, так і залучених чинників, наштовхується на певні проблеми. Перший рівень (національний) є базовим, бо відображає умови, а також передумови, митної взаємодії країн, тобто митний клімат у країні. Для нього характерні проблеми подання якісної статистичної інформації. Другий рівень розкриває регіональні аспекти мит-

ної взаємодії [3], тобто в межах регіональних об’єднань можуть формуватися власні методики розрахунку.

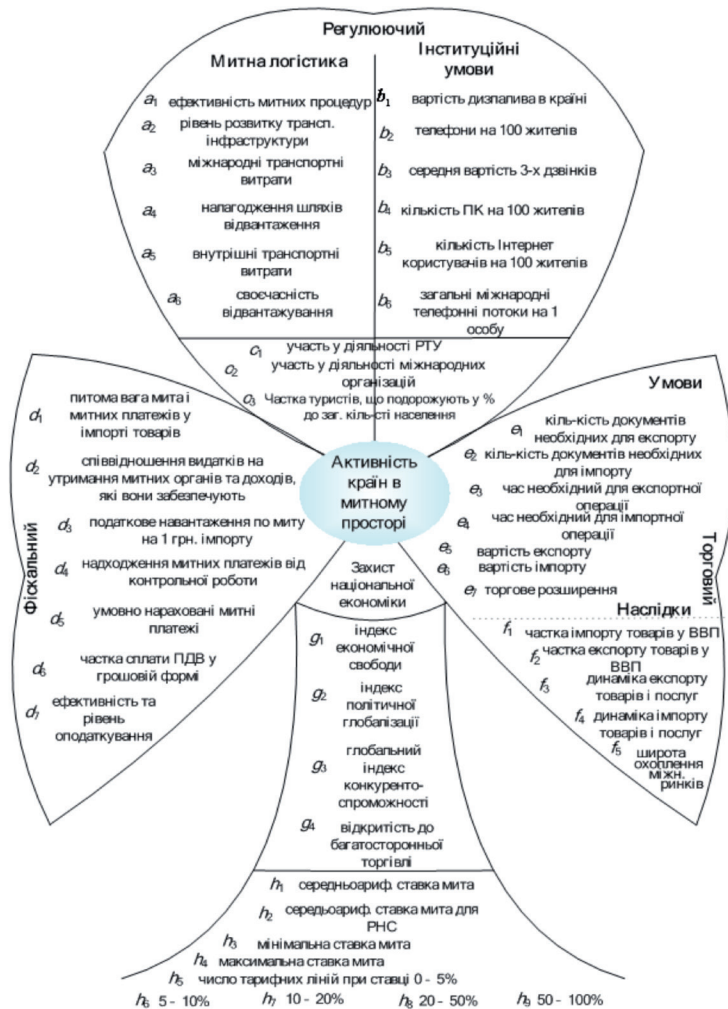

Рис. 2. Параметричні характеристики основних аспектів активності країн у митному просторі

Стосовно найвищого рівня, то він ґрунтується на статистичних дослідженнях та методиках, запропонованих міжнародни-

ми організаціями та світовими дослідницькими інституціями. Певною мірою, стосовно оцінки цього рівня присутній певний суб'єктивізм, бо існують суттєві розходження в самих методиках, тим більше на основі експертних оцінок, а у більшості випадків не деталізовано, якими критеріями керуються експерти; для окремих країн відсутня статистична інформація через нерозвиненість у них належного інституту статистики.

Оскільки, для визначення активності країн у митному просторі необхідна системна (впродовж років і практично для всіх країн) статистична база, тому проведемо оцінку найнижчого рівня запропонованої моделі активності країн, а саме національного митного клімату. Створення привабливого митного клімату не повинно бути самоціллю держави задля підтримання рейтингових позицій, а враховувати та формуватися під впливом: об'єктивних (розташування країни, природні умови, що визначають зовнішню спеціалізацію, історичний досвід і т. ін.) та суб'єктивних чинників (напрями діяльності державних інституцій у митній та зовнішньоторговельній справі). Механізм формування сприятливого митного клімату слід розглядати як регульовану систему організаційних структур, форм, методів та принципів управління, з допомогою яких здійснюється регулювання та зміна митного середовища. Основними принципами, покладеними в основу формування митного клімату, мають бути:

- принцип використання порівняльних переваг;
- мінімізація ризиків у митній справі;
- принцип універсальності та адаптивності до змінних умов;
- принцип лібералізації умов зовнішньої торгівлі;
- принцип комплексності;
- принцип інтегрованості;
- принцип інформаційної відкритості.

У нашому випадку для з'ясування впливу митного клімату на добробут країни оберемо один із показників, що визначає його рівень, а саме: ВВП на одну особу, який, безперечно, не є виключним мірилом економічного зростання та добробуту, але займає чільне місце у факторному впливі та певною мірою формує інші чинники. Тому приймемо його за результируючий показник, а вплив митного клімату на нього за основними факторами – за робочу гіпотезу. Висунута робоча гіпотеза дасть змогу при її побудові виявити найсуттєвіші чинники впливу зі всього масиву даних.

Враховуючи те, що сьогодні світ, як і всі, як і тенденції, що відображають основні економічні процеси, є водночас склад-

ним, але і єдиним у своїй складності, численні спроби розглянути глобальні економічні процеси як однорідні, що лінійно розвиваються, наштотують на внутрішні суперечності. Традиційний аналіз даних передбачає знання моделі, для якої відомі зв'язки між змінними і які можна математично описати. У нашому випадку зв'язки не є апріорно відомими. Тому для з'ясування чинників, що формують митний клімат країн, впливаючи на показник добробуту нації, скористаємося модулем "MarSpline", який використовується у "Data Mining" за допомогою програми "STATISTICA". Метод "MARSpline" дозволяє отримати змістовні моделі, які дають достатньо точні передбачення, навіть у випадку, коли зв'язок між предикторними та залежними змінними має немонотонний характер [4]. Завдання регресії у нашому випадку полягає у виявленні залежностей між залежною змінною (ВВП на одну особу) та незалежними (предикторними) змінними. Такими змінними було обрано: 1 – експорт товарів, млн дол. (fob); 2 – імпорт товарів, млн дол. (cif); 3 – питома вага безмитного імпорту в заг. Імпорті,%; 4 – ставка мита за РНС,%; 5 – індекс застосування тарифнетар. бар'єрів (1-7); 6 – загальна податкова ставка,%; 7 – коефіцієнт ефективності митного управління; 8 – коефіцієнт відкритості до багатосторонньої торгівлі; 9 – широта охоплення міжнародних ринків (1-7); 10 – індекс транспортної і комунікаційної інфраструктури [5]. Дослідження впливу вибраних чинників на ВВП на одну особу для 107 країн світу, які є членами СОТ, тобто мають наближені характеристики щодо митного регулювання товарних потоків, дало змогу виокремити основні з них та визначити силу їхнього впливу. Такими факторами є: експорт товарів, млн дол. (fob), загальна податкова ставка,%; ефективність митного управління, відкритість до багатосторонньої торгівлі, широта охоплення міжнародних ринків, розвиток транспортної і комунікаційної інфраструктури. На основі дослідження доходимо висновку, що зміни у тарифному і нетарифному регулюванні передусім імпорتنих товаропотоків (як і сам імпорт) не мають суттєвого впливу на зміну ВВП на одну особу, тому ці предиктори не беруть участі в побудові базових функцій. Разом з тим, серед впливових чинників, найбільш значимими є: ефективність митного управління, відкритість країни до багатосторонньої торгівлі, розвиток транспортної та телекомунікаційної інфраструктури. Відсутність серед значимих факторів середньоарифметичної ставки мита можна пояснити тим, що в процесі діяльності системи ГАТТ/СОТ тарифні позиції в країнах-членах є узгодженими, а рівень

зв'язаних тарифів обумовлюється при вступі країни до СОТ, тому цей інструмент нині все більше втрачає свій вплив на зміну добробуту нації [6].

Застосування модуля MarSpline та отримане внаслідок рівняння мультифакторної регресії *ВВП на одну особу* = $-2,77 + 1,13 \times \max(0; x_{10} - 1,7) + 1,47 \times \max(0; 2,6 - x_6) + 4,46 \times \max(0; 2,06 - x_1) - 1,97 \times \max(0; x_7 - 5,3) - 1,29 \times \max(0; x_9 - 5,5) + 2,94 \times \max(0; x_{10} - 4,4) + 3,78 \times \max(0; 5,77 - x_8) + 3,68 \times \max(0; x_8 - 6,8) - 4,63 \times \max(0; x_8 - 7,11)$ дало змогу визначити такі значимі залежності:

– Найбільш суттєве значення ВВП на одну особу досягається при максимальній ефективності митного управління та низькому податковому тиску, що підтверджено як наявними даними, так і теоретичною моделлю.

– ВВП на одну особу перебуває під впливом розвитку транспортної та телекомунікаційної інфраструктури. Практично для всіх країн присутній цей вплив, що ще раз підтверджує необхідність розвитку митної, в тому числі й транспортної логістики для країни.

– Найбільший рівень ВВП на одну особу досягається при зростанні відкритості економіки до багатосторонньої торгівлі (але не 100%) та максимальному позиціонуванні на міжнародних ринках.

Практично у всіх розглянутих сплайнових регресійних поверхнях помітно множини країн, які з огляду на особливості розвитку, не потрапляють на ці поверхні. Спільним для них усіх є не входження Люксембургу у поверхні як у теоретичній, так і емпіричній залежностях. Оцінювання умов та причин не входження Люксембургу та ін. країн має стати предметом подальших наукових досліджень. Також зазначимо: Люксембург – країна із помірним рівнем застосування тарифних і нетарифних інструментів (49,9% торгівлі охоплено дією нетарифних бар'єрів), сприятливими умовами для здійснення експортно-імпорتنних процедур, достатньо розвиненими умовами транспортної та комунікаційної інфраструктури, відкритістю до багатостороннього торговельного співробітництва, демонструючи найвищий рівень ВВП на одну особу. Другою країною, що яскраво виражено не потрапила у поле зору залежності, є Катар. Результати позиціонування країн за залежною змінною та предикторами підтверджують таку тенденцію.

Найбільший ефект та результативність ефективності митного управління в країні досягається при високій широті охоплення міжнародних ринків (тобто максимально можливому

експортному потенціалу) та низькій відкритості до багатосторонньої торгівлі, адже основні зусилля митних органів в процесі митного контролю та оформлення застосовуються при імпорті товарів в країну, тому при зменшенні навантаження імпорتنих товаропотоків, зменшується навантаження на митні органи. Своєю чергою, максимальна відкритість до торгівлі досягається при низькому митному управлінні та низькій широті охоплення ринків, тобто при відсутності належного митного контролю з боку державних інституцій і незначній продажі експортуючих компаній на зовнішніх ринках. Найоптимальнішими є для країни поєднання високого митного управління, майже максимального охоплення міжнародних ринків при коефіцієнті відкритості до багатосторонньої торгівлі, рівному $\approx 74\%$.

У випадку встановлення загальної податкової ставки на рівні 55% (до 60%) та запровадження максимально можливого з погляду ефективності митного управління, досягається найбільш ймовірно можливе просування вітчизняних товарів на світових ринках. Однак, неефективне митне управління, як і високий податковий тиск не сприяють нарощуванню експортного потенціалу та виходу на зовнішні ринки.

У випадку побудови сплайнової поверхні для чинників (x6, x9, x10) помітно, що у випадку максимального розвитку експортної діяльності країни та охоплення практично всіх зовнішніх ринків та встановлення незначного податкового тиску, країни мають змогу сформувані добре розвинену інфраструктуру (практично досягти індексу $x10=6,8$), тобто ймовірно, за рахунок надходження коштів від експортерів та розширення їхньої діяльності.

Як показує дослідження, при поєднанні високоефективного митного управління та застосування тарифних та нетарифних бар'єрів (передусім нетарифних, бо, як показали сплайнові поверхні, вплив ставки мита не має суттєвого впливу на динаміку імпорту товарів) можливо забезпечити сприяння імпорту через спрощення та гармонізацію митних процедур. Разом з тим, більш помітним є вплив загальної податкової ставки на імпорт, при збільшенні якої останній суттєво зростає, ймовірно при збільшенні податкового тиску на національних виробників вони не витримують конкурентної боротьби, відбувається скорочення національного виробництва, що сприяє ввезенню товарів іноземного виробництва. Схожа ситуація відбувається із експортом товарів, коли при низькій ставці мита (що сприятливе для імпорту товарів) та високій податковій ставці зростає експорт товарів за кордон. На експортні товаропотоки,

на відміну від імпорتنих, суттєвий вплив мають застосування тарифних і нетарифних бар'єрів (знову ж таки акцент робиться на нетарифних бар'єрах) та ефективність митного управління. Сплайнова поверхня показує, що при середньому значенні індекса застосування тарифних і нетарифних бар'єрів та високому коефіцієнті митного управління забезпечується збільшення експорту товарів з країн. Ще більший ефект досягається при розширенні широти охоплення міжнародних ринків.

Проте у цьому дослідженні було виявлено один нюанс, який дозволяє стверджувати про справді полярний світ в економічній площині. Так, США при визначенні взаємовпливу в регулюванні експортно-імпорتنих товаропотоків опинилися поза регресійною поверхнею, тому їм властиві відмінні від інших країн параметри та закономірності розвитку. Така тенденція не була б насторожуючою, якби США була малорозвиненою країною, але вона є одним із світових лідерів, що диктують правила торгівлі та принципи митного регулювання, залишаючись при цьому поза їх дією. Безумовно, такі суперечності вимагають подальших наукових досліджень.

Висновки. Таким чином, дослідження дало змогу виявити особливості, тенденції, спільні та відмінні риси для формування митного клімату та забезпечення економічного добробуту у більшості країн-членів СОТ, адже країни, які в ній перебувають, змушені виробити стратегію та тактику, залежно від пріоритетів розвитку та позиціонування у глобальному просторі.

Сьогодні говорити про єдину, національну концепцію митного клімату є абсурдним, адже товар та капітал ідуть у країну, де сприятливі умови для торгівлі, і навпаки, при жорсткому регулюванні внутрішнього ринку збільшується експортна активність країни. СОТ ще у майбутньому слід виробити єдині критерії оцінювання експортно-імпорتنих товарних потоків, зобов'язати країни запровадити певні статистичні показники, що у комплексі відображали б адекватність оцінки митного середовища в країнах в умовах їхньої глобальної взаємодії.

Література

1. The Global Economic Crisis: Assessing Vulnerability with a Poverty Lens1 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/NEWS/Resources/WBGVulnerableCountriesBrief.pdf>
2. Столин В.В. Сомосознание личности / В. В. Столин. – М.: Издательство Московского университета. – 1983.
3. Гладій І. Й. Регіоналізація світового ринку: євроінтеграцій-

ний аспект: монографія / І.Й. Гладій. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 544 с.

4. Ситник В. Ф., Краснюк М.П. Інтелектуальний аналіз даних (дейтамайнінг): Навч. посібник / В. Ф. Ситник, М. П. Краснюк. – К.: КНЕУ, 2007. – 376 с.

5. The Global Enabling Trade Report 2008 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: – http://www.weforum.org/documents/getr08_browser/index.html

6. Formula approaches to Tariff negotiation. Note by the Secretariat. Revision // TN/MA/S/3/3/Rev. 2 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: – <http://docsonline.wto.org/imrd/directdoc.asp?DDFDocuments/t/tn/ma/S3R2/doc>